

AFYONKARAHİSAR ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP BRONZ FRİG FİBULALARI ÜZERİNE İNCELEME

A.Didem ENGİN¹

ÖZET

Günümüzdeki çengelli iğnelerin başlangıcını temsil eden fibulalar, giysilerde kullanılmış olan aksesuarlardır. Fonksiyonelliğinin yanında döneminin vazgeçilmez takıları olan fibulalar, onları takanlar hakkında bilgi vermesi yönünden de kişiye dair sosyal konumunu belirleyici bir rol üstlenmiştir. Fibulayı, Anadolu'da ilk kez kullananlar Friglerdir. Dolayısıyla, fibula denince ilk akla gelen Frig Uygarlığı olduğu için Friglerin simgesi haline gelmiştir. Frig fibulalarının varlığını fark eden diğer topluluklar, kendi kültürlerini yansıtan, kendilerine özgü fibulalar yapmaya başlamışlardır.

Bu çalışmada, Frigya Bölgesinde bulunan ve Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesinde koruma altında olan bir grup bronz fibula incelenmiştir. Bu fibulaların yapımında uygulanan kuyumculuk teknikleri, kullanılan metaller ve kullanım amaçları araştırılmıştır. Döneminin özellikleri hakkında bizlere bilgi veren Frig fibula buluntuları hakkında çok yönlü bir araştırma ve inceleme yapılarak buluntulara dair elde edilen bilgiler paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fibula, Frig, Bronz, Kuyumculuk, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi.

---

¹ Öğr.Grv., Afyon Kocatepe Üniversitesi İncehisar MYO Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı,
didembasdogan@hotmail.com

GİRİŞ

Fibulalar, giysileri işlevsel hale getirmenin yanında süslenme ögesi olarak da kullanılan fonksiyonel takı objeleridir. Geçmişte fibula olarak adlandırılan eserler, günümüz çengelli iğnelerinin prototipleridir aslında ve bugün kullanılmakta olan modern çengelli iğneler geçmişte yapılmış olan fibulaların almış olduğu son biçim olarak kabul edilebilirler. Anadolu’da, M.Ö. 8. yüzyıl ortalarında fibulayı ilk kullanan halk olan Frigler, dönemi açısından bakıldığında kendilerine özgü bir moda yaratmışlardır ve fibulaları kültürlerinin karakteristik nesnelere haline gelmiştir. Böylece Frig madenciliğinin göz alıcı eserleri arasında bulunan fibulaların özel bir yeri vardır.

M.Ö. 2. yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başlandığı ve de en yaygın kullanım gördüğü hatta gelişimin doruğuna eriştiği devrin ise Demir Çağı olduğu kabul edilir². Frig fibulalarını 1926’da ilk kez tanımlayan, belirgin bir kültürel ve kronolojik eser olarak tanıtan Danimarkalı arkeolog Ch. Blikenberg olmuştur. Fibulaları uygun bir şekilde “Anadolu tipi” olarak adlandırarak, tipolojik açıdan Tip XII kodunu vermiştir (diğer kültürel merkezlerden gelen fibulaların kendilerine özgü özellikleri tanımlanmış ve özel bir Romen rakamı ile numaralandırılmıştır). Zaman içinde arkeolojik kazılarda bulunan örnekler, Tip XII fibulalarının aslında Frig malı olduğunu, esasen Frigler tarafından kullanıldığını ve çoğunlukla Ortabatı Anadolu’da, bir miktar da Kızılırmak kavsinde görüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Kazılan her Frig tümülüsünde – Gordion, Ankara ve diğer yerlerde, örneğin Bayındır’da – çokça ele geçmiştir³.

AFYONKARAHİSAR ARKEOLOJİSİ MÜZESİ

1931 yılında kurulan Müze Memurluğu, 1933 yılında Müze Müdürlüğü’ne dönüştürülmüştür. Türkiye arkeolojisinin ilk kazı yerlerinden biri olan Sandıklı Kusura Höyük Kazısı ve buluntuları ile 1935 yılında dünyaya adını ilk duyuran yerlerden olan Afyonkarahisar Müzesi⁴,

---

² Kalaycıoğlu, 1988: 61.

³ Muscarella, 2007: 176.

⁴ Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı, bu bildirinin konusu olan 7 adet Frig Fibulasını incelemem, araştırmam üzere çalışma izni veren ve söz konusu eserleri çalışmam süresince hiçbir yardımı esirgemeyen Müze Müdürü Sayın Mevlüt Üyümez’e, Müze Uzmanı Sayın Ahmet İlaşlı’ya ve tüm Müze çalışanlarına çok teşekkür ederim.

zaman içinde toplanan eserlerin çokluğu, büyük boyutlarda olması, tek veya grup eser bulundurulması bakımından bu önemini daha da artırmıştır. 1964 yılında Arkeolog Hasan Tahsin Uçankuş'un Afyonkarahisar'a gelmesiyle, çağdaş ve bilimsel bir arkeoloji ağırlıklı yeni bir müzeye gereksinim duyulmuş ve 1971 yılında bugünkü müze açılmıştır.

Arkeoloji Müzesi, oldukça zengin bir koleksiyona sahiptir. Müzede, Taş-Maden (Kalkolitik) Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne kadar Afyonkarahisar ve çevresinde bulunmuş olan arkeolojik eserler, kronolojik olarak sergilenmektedir. Burada Eski Tunç, Hitit, Frig, Lidya, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait önemli eserler yer almaktadır. Bunlar arasında Etnografik eserler grubuna giren gümüş, tunç gibi madenler ile yapılan fibulalar başta olmak üzere bilezik, yüzük, küpe ve mühür koleksiyonları mevcuttur. Birçok eserin yanında mermer heykelleri, şehir sikkeleri, Kusura kazısı buluntuları, Hitit ve ana tanrıça heykel ve figürleri de vardır⁵.

FRİG FİBULALARI

Arkeolojik buluntular ışığında edindiğimiz bilgiler doğrultusunda, fibula denince ilk akla gelen topluluk Friglerdir. Bunun sebebi ise Anadolu'ya, fibulayı ilk getiren ve yaygın bir şekilde üstelik özgün formlarda kullanan büyük ve köklü bir uygarlık olmalarıdır.

Fibula, Geç Tunç Çağı'nda, M.Ö. 13.yüzyıl civarında Avrupa'da bir yerlerde, belki de Yunanistan'da ortaya çıkmış, hemen ardından Batı Ege ve Akdeniz'deki yerleşimlere dağılmıştır. Kısa süre sonra çeşitli kültürler kendilerine özgü fibulaları yaratmaya başlamışlardır. Bu halleriyle onları takanların tabii olduğu devleti ya da milleti gösteren bir çeşit kimlik kartına benzetilebilirler⁶.

Frig Dönemi takıları arasında döneme damgasını vuran fibulalar, adeta bir moda yaratarak dış satımı yapılan tek takı türüdür. Fibulalar, Yunanistan'dan Doğu Anadolu hatta Güney Anadolu'ya kadar dış satımı yapılmış bir üründür. Gordion'da Büyük Tümülüs'te yapılan kazılarda, mezar armağanı olarak bırakılmış 145 adet fibula bulunmuştur⁷.

---

⁵ İlyaslı, 2008:124-126

⁶ Muscarella, 2007: 173.

⁷ Köroğlu, 2004: 23.

Friglerin kuyumculuk sanatına gerçek katkılarından biri olan fibulaların, gövdeleri yay şeklinde olup uçları küremsi süsler, yiv bantlar ya da dikdörtgen parçalar üzerindeki kabartma motiflerle süslüdür. Aynı süslemeler gövde üzerinde tek ya da üçerli gruplar halinde tekrarlanmıştır. İğnenin bir ucu iki ya da üç spiral kıvrım yapıp yaylandırılarak gövde üstüne kaynatılmıştır. Bu tiplerin yanı sıra iğneleri menteşeli fibula örnekleri de bulunmuştur. İğne yuvaları genellikle çengel şeklinde kıvrılmış plakalardır. Alttan gövde genişliğini geçen birer düz çıkıntısı olan iki kenar yivi ortada daralıp üst uçta tekrar genişlemekte ve bu yivler arasında kalan rölyef bir şerit dekorasyonu tamamlamaktadır⁸.

Fibulaların yapımında iki tür teknik kullanılmıştır. Bunlardan birincisi Kapalı Kalıba Döküm Tekniğidir ve bu kalıp bir veya iki parçadan oluşmaktadır. Gövdesi oval ve yuvarlak kesitli olan iğneler bu tür kalıplarda yapılmıştır. İkincisi ise Açık Kalıba Döküm Tekniğidir; Bu teknikte gövdenin profili D şeklinde veya dikdörtgen ve kare olan fibulalar ise tekli açık kalıpta yapılmışlardır. Bu tip iğnelerde silmelerin arka yüzü de düzdür⁹. Metal kullanımında genellikle bronz tercih edilmiş olup, gümüş ve altın, altın kaplama olarak da yapılan fibulalar mevcuttur. Form itibarıyla genel olarak yarım daire şeklinde olup belli aralıklarla yapılmış yivlerle ve yarım daire şeklinde çivilerle tutturulmuş süsleme öğeleriyle dekore edilmişlerdir.

AFYONKARAHİSAR ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE BULUNAN FRİG FİBULALARI

Frigler döneminden bu yana yerleşim yeri olarak kullanılan, Frigya Bölgesi olarak tabir edilen Afyon ve civarında çıkarılan kazı buluntularından fibulaların, yaklaşık 50 tanesi Afyon Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır. Müzede sergi salonunda ve depoda yer alan bu fibulalar, Frig dönemine ait olup, çoğu satın alma ve hediye yoluyla müzeye kazandırılmıştır.

1.Envanter No.: 1100

Kazı-Kayıt No.: 7456

Eserin Adı: Fibula

Eserin Cinsi: Tunç

---

⁸ Türe, Savaşçın, 2002: 79-80.

⁹ Kalaycıoğlu, 1988: 63.

Buluntu Yeri: Batak Köyü Altıntaş

Devri: Frig

Ölçüleri: Yük. 3,3 Gen. 4,5 İki uç arası: 2,9 Göv. Kal. 0,5 / 0,9

Müze Geliş Tarihi: 6.11.1967

Müze Geliş Şekli: Satın alma.

Tanımı: Yarım daire formlu, gövdesi tamamen yuvarlak kesitli olup, kol üzerinde üç silmeden oluşan üç adet dekoratif süsleme ögesi bulunmaktadır. Kanca tutamak üzerinde üç yiv, yay üzerinde ise iki yivden oluşan dekoratif ögeler vardır. Fibulanın arka yüzünde bu dekoratif ögelerin deforme oldukları gözlemlenmiştir. Kanca tutamağın üzerinde formu estetik açıdan tamamlayan yivler mevcuttur. Ve silme ile arasındaki metal çıkıntı işlevsellik bakımından iğneyi kontrol etmek amaçlı yapıldığı düşünülmektedir. Yay kısmı çift sarmallı olup tutamakla aynı hizadadır. Kapalı kalıba döküm¹⁰ tekniği ile yapılan fibula, tamamı sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır.

2.Envanter No.: 1101

Kazı-Kayıt No.: 3926

Eserin Adı: Fibula

Eserin Cinsi: Tunç

¹⁰ Kalaycioglu 1988:62

Devri: Frig

Ölçüleri: Yük. 2,2 Gen. 2,8 İki uç arası: 1,5 Göv. Kal. 0,4 / 0,5

Müze Geliş Tarihi: 4.11.1961

Müze Geliş Şekli: Satın alma.

Tanımı: Yarım daire formunda, gövdesi ise yuvarlak kesitlidir. Kapalı kalıba döküm tekniği ile yapılmıştır. Fibulanın tamamında üç adet dekoratif uygulama vardır. Üçü de üçlü silme gruplarındandır. Gözlemlendiği kadarıyla silmeler eşit sayıda ve boyutlardadır. Dekoratif uygulamalar hemen hemen eşit aralıklarda yapılmıştır. Fakat silmeler tamamen tahrip olmuş, kanca tutamak ve yay kısımları da günümüze kadar ulaşamamıştır.

3.Envanter No.: 1102

Kazı-Kayıt No.: 5317

Eserin Adı: Fibula

Eserin Cinsi: Tunç

Devri: Frig

Ölçüleri: Yük. 6,8 Gen. 8,7 İki uç arası: 8 Göv. Kal. 0,3 / 1,2

Müze Geliş Tarihi: 28.5.1966

Müze Geliş Şekli: Satın alma.

Tanımı: Dikdörtgen levhadan yapılmış at nalı şeklindeki yassı gövde üzerine eşit aralıklarla dizilmiş altı tane yarım daire formu dekoratif süsleme ögesi olarak yerleştirilmiştir. Bu yarım daireler heşteklerle şekillendirilmiş ve çivilerle gövdeye tutturulmuştur. Toplamda yedi tane yarım daire olduğu gözlemlenmiş olmasına rağmen bir tanesinin günümüze ulaşmadığı tespit edilmiştir. Fibulanın iki uç noktalarına da silme üzerlerine yerleştirilen üç altta üç üstte iki sıra halinde küçük yarım daire formlar mevcuttur. Kanca tutamak başlangıcında da iki sıra halinde üçer tane küçük yarım daire formunda süsleme ögesi yivlerin arasındaki tunç çıkıntıya ustalıkla yerleştirmiştir. İğnesi kayıptır. Bu tarz fibulalar “Boncuklu Fibula” olarak adlandırılmıştır¹¹. Tek parçalı açık kalıba döküm tekniği ile yapılmışlardır¹².

4.Envanter No.: 1109

Kazı-Kayıt No.: 7656

Eserin Adı: Fibula

Eserin Cinsi: Tunç

Devri: Frig

Ölçüleri: Yük. 5,6 Gen. 5,5 İki uç arası: 3,6 Göv. Kal. 0,9 / 0,6

Müze Geliş Tarihi: 16.6.1968

Müze Geliş Şekli: Satın alma.

¹¹ Blinkenberg, 1926:214

¹² Kalaycioglu 1988:62

Tanımı: At nalı şeklinde yassı bir gövdeye sahip fibula yüzeyinde, farklı boyutlarda on iki adet yarım daire formlu süsleme öğeleri çivilerle tutturulmuştur. Gövde üzerinde beş adet yarım daire düzensiz olarak yerleştirilmiş olup, iki uçtaki yarım daire formları küçük boyutta yapılmıştır. Kanca üzerindeki küçük yarım daire formları alt alta üç adet yerleştirilerek, yay boğumlarıyla aynı hizaya getirilmek istendiği düşünülmektedir. Yay ve kanca tutamak tamamen tahrip olmuş haldedir. İğnesi kopmuştur.

5.Envanter No.: 1111

Kazı-Kayıt No.: 7655

Eserin Adı: Fibula

Eserin Cinsi: Tunç

Devri: Frig

Ölçüleri: Yük. 5,2 Gen. 6,3 İki uç arası: 3,5 Göv. Kal. 1,3

Müze Geliş Tarihi: 16.6.1968

Müze Geliş Şekli: Satın alma.

Tanımı: At nalı şeklindeki gövde iki kısma ayrılmış olup ortasında yay şeklinde boşluk meydana getirilmiştir. İç ve dıştaki yayların üzeri çok sık bir şekilde yarım daire şeklindeki süsleme öğeleriyle bezelidir. Bu yarım daireler iç yay üzerinde 11, dış yay üzerinde ise 15 adettir. Hepsi de aynı boyda ve perçin çivisi ile tutturulmuştur. At nalı şeklindeki bu iki yay, uçlarda birleşerek dikdörtgen satıh meydana getirmiştir. İki sıra halinde üçer yarım daire bezeli satıh, tamamen doldurulmuştur. Ayrıca kanca üzerinde ve yan kollarda dört tane daha bu süslerden bulunmaktadır. Kanca tutamak kısmı sağlam fakat iğnesi kopmuştur. Uçlardan birine bağlanan iğnenin sadece helezon şeklindeki kalıntısı günümüze ulaşmıştır.

6.Envanter No.: 1115

Kazı-Kayıt No.: 6668

Eserin Adı: Fibula

Eserin Cinsi: Tunç

Devri: Frig

Ölçüleri: Yük. 3,1 Gen. 3,9 İki uç arası: 2,3 Göv. Kal. 0,4 / 0,5

Müzeye Geliş Tarihi: 2.11.1966

Müzeye Geliş Şekli: Satın alma.

Tanımı: At nalı formu küçük ve yassı gövdeli fibulanin yüzeyinde eşit aralıklarla yerleştirilmiş altı adet yarım daire formu dekoratif öge çivilerle tutturulmuştur. İki uçta da dikdörtgen satırlar üzerinde iki sıra halinde yan yana dizilmiş üçer tane küçük yarım daire formu süsleme ögesi olarak düzenlenmiştir. Kanca üzeri, iki adet alt alta gelen yarım daire ile bezenmiştir. İğnenin sadece helezon şeklindeki kısmı korunmuştur. İğnesi ise kopmuştur.

7.Envanter No.: 1118

Kazı-Kayıt No.: 8166

Eserin Adı: Fibula

Eserin Cinsi: Tunç

Devri: Frig

Ölçüleri: Yük. 4,2 Gen. 4,9 İki uç arası: 3,1 Göv. Kal. 1,1 / 0,2

Müzeye Geliş Tarihi: 17.4.1970

Müzeye Geliş Şekli: Satın alma.

Tanımı: At nalı formu fibulanin gövdesi yassıdır ve gövde üzerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. İki uç kısımda da iki silmeden oluşan dekoratif ögeler vardır. Kanca kısmı geniş ve yivlerle oluşturulmuş estetik bir duruşa sahiptir. Açık kalıba döküm tekniği¹³ ile yapılan fibulanın iğnesi kırılmış olup, kanca ile farklı boyutta oldukları düşünülmektedir.

DEĞERLENDİRME

Arkeolojik kazı ya da yüzey araştırması buluntusu olmamaları ve bunun sonucunda bir buluntu bütünlüğü içinde değerlendirilememiş olmalarından dolayı incelediğimiz eserlerin dönemleri tam olarak belli değildir. Söz konusu fibulalar, kuyumculuk teknikleri bakımından incelendiğinde tamamının döküm tekniği ile yapıldığı belirlenmiştir. Bildiri konusu kapsamında incelenen 7 adet fibulanın yapımında tunç kullanılmıştır. Dönemsel özellikler bakımından da ele aldığımızda, kişinin statüsünü ve sosyo-ekonomik durumunu belirleyici takı objesi olarak kullanılmıştır.

Kültürel kimlik özelliklerinden başka fibulalar, arkeologlara önemli kronolojik nirengi noktaları olarak hizmet ederler¹⁴.

Genellikle bronz döküm, seri imalat biçiminde yapılan Frig fibulaları ticari yollarla Urartu ve bütün Ön Asya kültürleri ile Yunanistan ve İtalya'ya kadar yayılmıştır. Bu bölgelerde de kopyaları ile yerel zevklerle harmanlanmış yeni yorumları üretilmiştir¹⁵.

¹³ Kalaycioglu 1988:62

¹⁴ Muscarella, 2007: 175.

¹⁵ Türe, Savaşçın, 2002: 79-80.

Frigler mimari, yontu, çömlekçilik ve yüksek kalitede metal işçiliği gibi bugün bile zor erişilebilecek düzeyde ustalık gerektiren bir kültüre sahipti. Bu kültür M.Ö. 2. binyıldan M.Ö. 1. binyıla kadar Anadolu topraklarında gelişti¹⁶.

---

¹⁶ Wittke, 2012: 12

KAYNAKLAR

BLINKENBERG, C., (1926). *Fibules Grecques et Orientales*, Copenhagen.

İLYASLI, A., (2008). *Afyonkarahisar Müzeleri ve Ören Yerleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.124-126

KALAYCIOĞLU, N., (1988). “Müzemizce Satın Alınan Bir Grup Frig Fibulaları”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1987 Yıllığı*, Ankara, s. 61.

KÖROĞLU, G.,(2004). *Anadolu Uygarlıklarında Takı*, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, s.23.

MUSCARELLA, O.W., (2007). “Frig Fibulaları (Phrygian Fibulae)”, *Friglerin Gizemli Uygarlığı (The Mysterious Civilization of the Phrygians)*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.173-176.

TÜRE, A., SAVAŞÇIN, Y. M., (2002). “*Anadolu Antik Takıları*”, İstanbul, Goldaş Kültür Yayınları, s.79-80.

WITTKE, M., (2012). “Phrygia Kayaların Efendileri”, *Son Tunç Çağı'ndan Helenistik Döneme Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*. ArkeoAtlas Dergisi, İstanbul, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş., s. 12.